

บทที่ 6 บทสรุปและอภิปรายผล

ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์ตำนานพระศรีอารีย์ของคนไทย จำนวน 149 เรื่อง ประกอบด้วย ข้อมูลลายลักษณ์และมุขปาฐะที่รวบรวมมาจากบริบทสังคมไทย ในทุกภูมิภาค ทั้งในภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ตำนานพระศรีอารีย์โดยประยุกต์ใช้วิธีวิทยาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน และการแตกเรื่องของนิทาน ที่ศิริพร ณ ถลาง (2552) และ วัชรภรณ์ ดิษฐป้าน (2546) เคยนำมาประยุกต์ใช้กับข้อมูลคติชนไทย เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาการสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอารีย์ในสังคมไทย นอกจากนี้ ในแง่ของการวิเคราะห์ บทบาทของตำนานพระศรีอารีย์ ผู้วิจัยได้นำวิธีวิทยาในเชิงบทบาทหน้าที่นิยมของนักคิดสำคัญ 2 ท่าน คือ มาลินอฟสกี และวิลเลียม บาสคอม มาเป็นกรอบแนวคิด เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นการนำตำนานพระศรีอารีย์ไปใช้ประโยชน์ในแง่มุมต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มบุคคลที่แตกต่างกัน และสะท้อนให้เห็น “ความหมาย” ของ พระศรีอารีย์ในสังคมไทยที่แฝงอยู่ในรูปแบบต่างๆ

ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอผลการวิจัยโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักๆ คือ 1) สรุปผลการวิจัย และ 2) อภิปรายผลการวิจัย

6.1 สรุปผลการวิจัย

เรื่องพระศรีอารีย์เป็นความคิดความเชื่อเกี่ยวกับอนาคตที่สำคัญในสังคมไทยซึ่งได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พุทธศาสนา ทั้งคัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤต โดยเฉพาะใน *จักกวัตติสูตร* ใน *พระไตรปิฎก* ขุททกนิกาย ปาฎิกวรรค ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นต้นเค้าของตำนานเรื่องพระศรีอารีย์ในสังคมไทย ทั้งนี้ เพราะเป็นข้อมูลเรื่องพระศรีอารีย์ที่เก่าแก่ที่สุดที่สังคมไทยรับรู้ และต่อมาได้นำมาปรับเปลี่ยนและสร้างสรรค์เป็นตำนานพระศรีอารีย์สำนวนต่างๆ ในสังคมไทยขึ้น

ในการรับรู้ของพุทธศาสนิกชนไทย พระศรีอารีย์ คือ พระอนาคตพุทธเจ้าซึ่งจะมาตรัสรู้ต่อจากพระสมณโคดมพุทธเจ้าในภัทรกัปนี้ ทั้งนี้ข้อมูลเกี่ยวกับพระศรีอารีย์ที่พบในสังคมไทยมีปรากฏตั้งแต่ในจารึกสมัยสุโขทัยเป็นต้นมา อาทิ *จารึกวัดศรีชุม* หลักที่ 2 *จารึกวัดนครชุม* หลักที่ 3 *จารึกวัดป่ามะม่วง* หลักที่ 5 รวมทั้งในวรรณคดีเรื่อง *ไตรภูมิกถา* พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ความคิดความเชื่อเรื่องดังกล่าวนี้ก็ยังคงดำรงอยู่ ตลอดจนได้รับการดัดแปลง ปรับปรุง และสร้างสรรค์ใหม่ในสังคมไทยจนถึงปัจจุบัน

จากการสำรวจสถานภาพการศึกษาเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระศรีอารียในสังคมไทยที่ผ่านมา พบว่ามีทั้งการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และรัฐศาสตร์ ซึ่งให้ความสำคัญแก่ปรากฏการณ์การเกิด "กบฏผู้มีบุญ" ในสังคมไทย ประกอบกับการศึกษาความคิดเกี่ยวกับการเมือง การปกครองและสังคมวัฒนธรรมไทยผ่านตำนานพระศรีอารีย การศึกษาเชิงโบราณคดี ประติมานวิทยาและศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอารีย และการศึกษาเชิงวรรณคดีที่มุ่งรวบรวมและศึกษาประวัติความเป็นมาของเรื่องพระศรีอารียในสังคมไทยที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทต่างๆ รวมทั้งศึกษาความคิดความเชื่อเรื่องโลกอุดมคติที่กล่าวถึงในตำนานดังกล่าว

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นจากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดความเชื่อเรื่องพระศรีอารียในฐานะที่เป็น "ความคิดสากล" โดยศึกษาและรวบรวมแนวความคิดต่างๆ อาทิ แนวคิดว่าด้วยการเขียนประวัติบุคคลสำคัญทางศาสนา (Hagiography) แนวคิดเรื่องวันสิ้นโลก (eschatology) และโลกใหม่ (golden age) แนวคิดเรื่องพระผู้ช่วยให้รอด (Savior) อันนำไปสู่มุมมองที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับแนวคิดและคัมภีร์เกี่ยวกับพระอนาคตพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนา รวมถึงศึกษาพัฒนาการของความเชื่อเรื่องพระศรีอารียในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เริ่มจากพระไตรปิฎกเป็นต้นมา ทำให้เห็นข้อถกเถียงว่าด้วยเรื่องกำเนิดความเชื่อเรื่องพระศรีอารีย กล่าวคือ นักวิชาการกลุ่มแรกเชื่อว่าชื่อ *เมตไตรย* อันเป็นพระนามหนึ่งของพระศรีอารียมีที่มาจากชื่อเทพเจ้ามิดราของอิหร่าน กระนั้นก็มีข้อโต้แย้งว่าด้วยเรื่องที่มาของคำและลักษณะที่ต่างกันของเทพองค์ดังกล่าวกับลักษณะของพระศรีอารีย ในขณะที่นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าคติความเชื่อเรื่องเมตไตรยมีต้นกำเนิดมาจากอินเดีย และมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง "กรรม" ในอินเดีย โดยกล่าวว่าคติดังกล่าวน่าจะเกิดอย่างช้าที่สุดในสมัยพระเวท อันนำไปสู่การสร้างสรรควรรณกรรมประเภทชาดกเพื่อเน้นเล่าเรื่องราวในอดีตชาติของพระโคตมพุทธเจ้า และแนวคิดเรื่องพระมานุษิพุทธะ อันมีจำนวนประมาณมิได้ซึ่งเป็นความคิดเชิงปรัชญาอินเดียโบราณ

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการบางส่วนที่กล่าวว่า ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียเป็นเรื่องที่สร้างสรรค์ขึ้นจากวัตถุประสงค์เพื่อความเชื่อถือศรัทธา และเพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ความคิดความเชื่อเรื่องพระศรีอารียก็ได้แพร่หลายในสังคมพุทธศาสนาในวัฒนธรรมต่างๆ ทั้งในวัฒนธรรมอินเดีย จีน ญี่ปุ่น เกาหลี และในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อันหมายรวมถึงวัฒนธรรมไทย ซึ่งปรากฏข้อมูลตำนานพระศรีอารียอยู่อย่างหลากหลายทั่วทุกภูมิภาค

ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้รวบรวมตำนานพระศรีอารียที่พบในสังคมวัฒนธรรมไทย ทำให้พบว่าตำนานดังกล่าวนี้สามารถนำมาจัดจำแนกประเภททั้งตามเกณฑ์การสร้างสรรคเนื้อหาในตำนาน และตามเกณฑ์ภูมิภาคที่พบตำนานพระศรีอารีย ดังนี้

การจัดจำแนกประเภทตำนานตามเกณฑ์การสร้างสรรค ผู้วิจัยพบว่าเมื่อใช้เกณฑ์ดังกล่าว ตำนานพระศรีอารียในสังคมไทยจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ตำนานที่สร้างสรรคขึ้นโดยวิธีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนา และตำนานที่สร้างสรรคโดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่ที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา

จากการศึกษาวิธีการสร้างสรรคตำนานที่ปรับเปลี่ยนรายละเอียดจากคัมภีร์พุทธศาสนา นั้น ผู้วิจัยพบว่า ตำนานพระเจ้าสังขะใน *จักกวัตติสูตร* ซึ่งเป็นพระสูตรที่แพร่หลายในอินเดียและลังกา เป็นที่มาของ *คัมภีร์อนาคตวงศ์* (อค) ซึ่งเน้นความสำคัญของประวัติพระศรีอารีย และ *คัมภีร์มาเลยยเทวดเถรวตถุ* (มท) ซึ่งเน้นความสำคัญของรายละเอียดในยุคมัยของพระศรีอารีย อันเป็นต้นเค้าของตำนานพระศรีอารียกลุ่มที่คนในสังคมวัฒนธรรมไทยได้ปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนา ได้แก่ *ตำนานกลุ่มเรื่องประวัติพระพุทธเจ้า* (ปพ) และ *ตำนานกลุ่มเรื่องพระมาลัย* (มล) ได้เพิ่มคำอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพระอดีตพุทธเจ้าและพระโคตมพุทธเจ้ากับพระศรีอารียผ่านแนวคิดเรื่องกรรม เพิ่มรายละเอียดของพระศรีอารียในอดีตชาติ และเพิ่มรายละเอียดเรื่องยุคมัยที่พระศรีอารียมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกชนไทยสนใจใคร่รู้ นอกเหนือจากรายละเอียดที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ต้นเค้า

ส่วนตำนานกลุ่มที่สร้างสรรคเรื่องขึ้นใหม่ในสังคมไทยนั้น การสร้างสรรคดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะตำนานกลุ่ม ปพ และ มล ยังมีเนื้อหาเน้นไปในเรื่องการให้รายละเอียดเกี่ยวกับพระศรีอารียและโลกสมัยพระศรีอารียซึ่งเป็นเรื่องของอนาคตกาลอันไกล ทำให้ต้องสร้างเรื่องขึ้นเพื่อ "เติมเต็ม" ช่วงชีวิตของพระศรีอารียในช่วงเวลาต่างๆ อันได้แก่ *ตำนานกลุ่มเรื่องพญากาเผือก* (กผ) และ *ตำนานกลุ่มเรื่องพระโคตม-พระศรีอารียเสี่ยงทายดอกบัว* (สท) เน้นเล่าเรื่องอดีตชาติของพระศรีอารียในชาติก่อนพุทธกาล *ตำนานกลุ่มเรื่องบุพกรรมของพระศรีอารีย* (บก) เน้นเล่าเรื่องอดีตชาติของพระศรีอารียในช่วงก่อนพุทธกาลและในช่วงพุทธกาล *ตำนานกลุ่มเรื่องพระศรีอารียเป็นพระเกจิชื่อดัง* (กจ) เน้นเล่าว่าพระเกจิชื่อดังที่มีตัวตนจริงและอาจ "ร่วมสมัย" พุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบันเป็นชาติหนึ่งของพระศรีอารียหรือของสาวกของพระองค์ *ตำนานกลุ่มเรื่องพระยาธรรมิกราช* (พธ) เน้นเรื่องถือกำเนิดในโลกมนุษย์เป็นการชั่วคราวของพระศรีอารียหรือผู้แทนของพระศรีอารีย และ *ตำนานกลุ่มเรื่องคำพยากรณ์* (พก) เน้นเรื่องการทำนายว่าพระศรีอารียจะมาเกิดในโลกมนุษย์ รวมถึงสัญญาณหรือลางบอกเหตุการมาของพระองค์

ทั้งนี้ การสร้างสรรคตำนานขึ้นใหม่มีหลายวิธี วิธีแรก ได้แก่ การสร้างสรรคโดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระโคตมพุทธเจ้ากับพระศรีอารีย ซึ่งไม่ปรากฏชัดเจนนักในคัมภีร์พุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็น *ความสัมพันธ์แบบพี่-น้อง* เช่น ตำนานพญากาเผือกหรือพระเจ้าห้าตน (กผ7) *วรวงษาดก* (บก9-10) *ความสัมพันธ์แบบคู่ขัดแย้ง* เช่น ตำนานมหาฤษัถ้ำเขียงดาว (บก5-6) *ตำนานพระโคตมสลบดอกบัวพระศรีอารีย* (สท4) *ความสัมพันธ์แบบศาสดา-ว่าที่ศาสดา* เช่น

ตำนานเมตไตรยมานพเหยียบพระฉาย (บก7-8) ตำนานพระโพธิสัตว์อัครมาณพ (บก20) หรือ ความสัมพันธ์แบบผู้ร่วมบำเพ็ญบารมี เช่น ตำนานนายความภูซ่างเมตไตรย (บก11-13) ตำนานหัวหน้าพรานหมณิศิษย์พรหมฤๅษี (บก14-15)

วิธีที่สอง ได้แก่ การสร้างอดีตชาติให้แก่พระศรีอาริย์ ด้วยแนวคิดเรื่องกรรมเก่า เช่น ตำนานพระราชาม่าลูก (บก1-2) ตำนานนางยักษ์ฉินเมตไตรย์ (บก3-4) และด้วย การอธิบายประวัติของพระเกจิอาจารย์ที่สำคัญบางรูปว่าเป็นชาติหนึ่งของพระศรีอาริย์ เช่น ประวัติหลวงปู่ทวด (กจ 1-4) ประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) (กจ5) การสร้างอดีตชาติให้แก่พระศรีอาริย์เป็นแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากความคิดเรื่องการบำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่องของพระโพธิสัตว์ ทั้งยังเป็นการผนวกตำนานของพระศรีอาริย์เข้ากับตำนานวีรบุรุษทางศาสนาของท้องถิ่น

วิธีที่สาม ได้แก่ การสร้างเรื่องใหม่โดยจินตนาการสภาพสังคมในยุครอยต่อระหว่างศาสนาของพระพุทธเจ้าทั้งสองพระองค์ โดยเฉพาะ ตำนานกลุ่มเรื่องพญารัตนมิราช (พร) และ ตำนานกลุ่มเรื่องคำพยากรณ์ (พก) การสร้างสรรค์ด้วยวิธีนี้อาศัยแนวความคิดสากลเรื่องวันสิ้นโลก ในตำนานและนิทานต่างๆ ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่มักกล่าวถึงความเลวร้ายของสภาพบ้านเมือง ความโหดร้ายของผู้ปกครองในยุคมิคสัญญี การเกิดพระยารัตนมิราชมารักษามบ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองเป็นสุขเพื่อรอรับพระศรีอาริย์ และในตอนท้ายมักกล่าวถึงการพยากรณ์การมาเกิดของพระศรีอาริย์ และข้อปฏิบัติเพื่อให้ได้พบพระศรีอาริย์รวมถึงคำสั่งและคำสอนต่างๆ ของพระศรีอาริย์ที่ถ่ายทอดผ่านทูตสวรรค์มายังโลกมนุษย์ ซึ่งในคัมภีร์เดิมไม่ได้กล่าวถึง ทั้งยังได้รับอิทธิพลจากความคิดสากลเรื่องช่วงเวลารอยต่อและภาวะไร้ระเบียบ เช่น ตำนานห้าพันวัสสา (พร22) ตำนานพระศรีอาริย์เมืองมณฑลย์ (พร31) ตำนานพระเจ้าให้ (พก6-7) ตำนานลายแทงกรวดแร่ (พก11)

วิธีสุดท้าย ได้แก่ การสร้างเรื่องใหม่โดยการเชื่อมโยงกับท้องถิ่น โดยเฉพาะในตำนานพระศรีอาริย์วัดไผ่ (พร1-พร3) ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนตำนานพระศรีอาริย์ให้กลายเป็นตำนานประจำถิ่น เช่นกรณีของตำนานพระศรีอาริย์วัดไผ่ (พร1-3) อันมีทั้งการสร้างเรื่องให้พระศรีอาริย์มีชาติกำเนิดที่สัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น การสร้างเรื่องให้สัมพันธ์กับฉากและบรรยากาศของคนในท้องถิ่น การสร้างเรื่องให้พระศรีอาริย์เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่สำคัญในท้องถิ่น และการสร้างเรื่องพระศรีอาริย์โดยใช้ตำนานที่รับรู้ในท้องถิ่น ยิ่งกว่านี้ตำนานพระศรีอาริย์บางเรื่องก็ได้กล่าวถึงความขัดแย้งและการประนีประนอมกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา เช่น ตำนานมหายักษ์ถ้ำเชียงดาว (บก5-6)

เมื่อนำตำนานทั้งที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยวิธีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนา และที่สร้างสรรค์เรื่องขึ้นใหม่ในสังคมไทยมาพิจารณาร่วมกัน โดยผู้วิจัยได้จัดทำโครงเรื่องของตำนานกลุ่มเรื่องต่างๆ เพื่อให้เห็นลักษณะของเนื้อหาสำคัญของแต่ละกลุ่มเรื่อง ทำให้มองเห็น "โครงสร้างชีวิตของพระศรีอาริย์" ตลอดช่วงเวลาอันยาวนานตั้งแต่ก่อนได้รับคำพยากรณ์

ว่าจะได้เป็นพระอนาคตพุทธเจ้า ไปจนกระทั่งถึงช่วงเวลาในยุคสมัยของพระองค์ อันสามารถ จำแนกออกเป็น 4 ช่วงเวลาหลัก ซึ่งแต่ละช่วงเวลาก็ปรากฏอยู่อย่างโดดเด่นในตำนานกลุ่มเรื่อง ต่างๆ ได้แก่

1. *ช่วงเวลาอดีตกาลอันไกล* ประกอบด้วย ชาติก่อนพุทธกาล (กลุ่มเรื่องปพ กณ บก และ สท) และชาติสมัยพุทธกาล (กลุ่มเรื่องปพ และ บก)
2. *ช่วงเวลาอดีตกาลอันใกล้* คือ ช่วงที่อยู่บนสวรรค์ (กลุ่มเรื่องมล)
3. *ช่วงเวลาปัจจุบันกาล* ชาติที่พระศรีอาริย์ลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ชั่วคราว (กลุ่มเรื่อง กจ)
4. *ช่วงเวลาอนาคตกาลอันไกล* ประกอบด้วย ช่วงเวลากสิยุค (พ.ศ.5000) (กลุ่ม เรื่องพธ และ พก) คำพยากรณ์การมาเกิดของพญารามิกราช (กลุ่มเรื่องพก) และช่วงเวลาของ พญารามิกราช (กลุ่มเรื่องพธ) และช่วงเวลาในศาสนาพระศรีอาริย์ (กลุ่มเรื่องปพ และ มล)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยค้นพบว่า ตำนานพระศรีอาริย์กลุ่มเรื่อง *อค* และ *มท* ซึ่งปรับเปลี่ยนเป็นตำนาน กลุ่มเรื่อง *ปพ* และ *มล* มักมีรายละเอียดกล่าวถึงเฉพาะช่วงเวลาในชาติก่อนพุทธกาล ช่วงเวลาที่ พระศรีอาริย์อยู่บนสวรรค์ และช่วงเวลาในยุคพระศรีอาริย์ ทำให้เกิดตำนานกลุ่มที่สร้างสรรค์ขึ้น ใหม่ในสังคมไทยเพื่อเล่าเรื่องชาติก่อนพุทธกาลเพิ่มเติม เพื่อเล่าเรื่องการกำเนิดชั่วคราวของพระ ศรีอาริย์ ทั้งในอดีตกาลอันใกล้และอนาคตกาลอันใกล้ รวมถึงช่วงเวลารอต่อระหว่างศาสนา ส่งผลให้นอกจากโครงสร้างชีวิตของพระศรีอาริย์จะได้รับการเติมเต็มให้สมบูรณ์ด้วยตำนานกลุ่ม เรื่องที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในสังคมไทยแล้ว ยังช่วยให้เรื่องราวเกี่ยวกับ “พระพุทธเจ้าศรีอาริย์” และ โลกอนาคตของพระองค์ให้มีความสมบูรณ์และสมเหตุสมผลขึ้นด้วย

ในการจัดจำแนกประเภทตำนานตามเกณฑ์ภูมิภาคนั้น ผู้วิจัยจำแนกตำนานพระศรีอาริย์ ที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ออกเป็นตำนานที่พบใน 4 ภูมิภาค ได้แก่

ภาคเหนือ พบ 56 เรื่อง แบ่งออกเป็นกลุ่มเรื่องที่สร้างสรรค์โดยการปรับเปลี่ยน จากคัมภีร์พุทธศาสนาจำนวน 5 เรื่อง และกลุ่มเรื่องที่สร้างสรรค์โดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่จำนวน 51 เรื่อง ตำนานพระศรีอาริย์กลุ่มเด่นในภูมิภาคนี้ ได้แก่ ตำนานพญากาเผือก ตำนานพญา ธรรมิกราช และตำนานคำพยากรณ์ เช่น ตำนานแม่กาเผือก (กณ19) ตำนานมฤตาเทวดามาแต่ท ครงเจ้า (พธ23) ตำนานมหาศักราชหลวง (พก11)

ภาคอีสาน พบ 27 เรื่อง แบ่งออกเป็นกลุ่มเรื่องที่สร้างสรรค์โดยการปรับเปลี่ยน จากคัมภีร์พุทธศาสนาจำนวน 4 เรื่อง และกลุ่มเรื่องที่สร้างสรรค์โดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่จำนวน 23 เรื่อง ตำนานพระศรีอาริย์กลุ่มที่เด่นในภูมิภาคนี้ ได้แก่ กลุ่มเรื่องพระมาลัย กลุ่มเรื่องพญา

กาเผือก กลุ่มเรื่องพญารัตนนิกร และกลุ่มเรื่องคำพยากรณ์ กระนั้นตำนานกลุ่มที่พบเป็นจำนวนมากมากกว่ากลุ่มอื่นๆ คือ กลุ่มเรื่องพญารัตนนิกร และกลุ่มเรื่องคำพยากรณ์

ภาคกลาง พบ 51 เรื่อง แบ่งออกเป็นกลุ่มเรื่องที่สร้างสรรค์โดยการปรับเปลี่ยนจากคัมภีร์พุทธศาสนาจำนวน 11 เรื่อง และกลุ่มเรื่องที่สร้างสรรค์โดยสร้างเรื่องขึ้นใหม่จำนวน 40 เรื่อง ตำนานพระศรีอารียในภาคกลางค่อนข้างมีความหลากหลายมาก เพราะปรากฏว่าพบตำนานพระศรีอารียในทุกกลุ่มเรื่อง และแต่ละกลุ่มเรื่องก็มีจำนวนที่พบไม่แตกต่างกันมาก อย่างไรก็ตามตำนานพระศรีอารียที่ค่อนข้างเป็นที่รับรู้ในภาคกลางอย่างแพร่หลายคือ เรื่องพระมาลัย ส่วนเรื่องที่เป็นเอกลักษณ์และไม่พบในภาคอื่นๆ คือ ตำนานพระศรีอารีย และตำนานเขาวงพระจันทร์ เนื่องจากมีความเชื่อมโยงกับสถานที่ในท้องถิ่นภาคกลาง

ภาคใต้ พบ 19 เรื่อง แบ่งออกเป็นกลุ่มเรื่องที่สร้างสรรค์โดยปรับเปลี่ยนจากคัมภีร์พุทธศาสนาจำนวน 7 เรื่อง และกลุ่มเรื่องที่สร้างสรรค์โดยสร้างเรื่องขึ้นใหม่จำนวน 12 เรื่อง ตำนานพระศรีอารียในภาคใต้พบมากในกลุ่มเรื่องประวัติพระพุทธเจ้า ซึ่งคือตำนานพระเจ้าห้าพระองค์ และตำนานพญารัตนนิกร อย่างไรก็ตามตำนานที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้และรับรู้กันแพร่หลาย คือ ตำนานหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเนื้อหาในตำนานเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญของภาคใต้ รวมทั้งสถานที่หลายแห่งในภาคใต้ด้วย นอกจากนี้เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าตำนานพระศรีอารียที่พบในภาคใต้ค่อนข้างใกล้เคียงกับภาคกลางแม้ว่าจะพบน้อยกว่าก็ตาม

การจัดจำแนกประเภทตำนานตามเกณฑ์ภูมิภาคดังกล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 23 แสดงจำนวนตำนานพระศรีอารียที่พบในภูมิภาคต่างๆ ของไทย

ภูมิภาค	จำนวนเรื่องทั้งหมด	การสร้างสรรค์โดยการปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนา	การสร้างสรรค์โดยการสร้างเรื่องขึ้นใหม่ในสังคมไทย
ภาคเหนือ	56	5	51
ภาคอีสาน	27	4	23
ภาคกลาง	51	11	40
ภาคใต้	19	7	12

การใช้เกณฑ์เรื่องภูมิภาคในการจำแนกตำนานพระศรีอารีย์ นำไปสู่ข้อสังเกตว่า นอกจากตำนานพระศรีอารีย์ของแต่ละภูมิภาคจะมี "ลักษณะเฉพาะ" แล้ว ตำนานของบางภูมิภาคก็ยังมี "ลักษณะร่วม" บางประการ กล่าวคือ ตำนานพระศรีอารีย์ที่พบในภาคเหนือและภาคอีสาน มักพบในรูปแบบของตำนานเมืองและตำนานประวัติศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเป็นการนำความเชื่อที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนามาใช้ในการสร้างความเป็นปึกแผ่นและเอกภาพในดินแดนหรืออาณาจักร นอกจากนี้ยังพบตำนานพญาวรรณมหาราช และตำนานที่เป็นคำพยากรณ์ อันเป็นการนำตำนานพระศรีอารีย์ที่มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงสังคมมาเชื่อมโยงกับประวัติความเป็นมาของผู้นำทางการเมืองที่ต้องการจะ "ปฏิรูป" หรือ "เปลี่ยนแปลง" สังคม และสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจในการปกครองผ่านการเชื่อมโยงแนวคิดเรื่องผู้มีบุญ และสะท้อนปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคมของภูมิภาค ซึ่งก็คือปฏิกิริยาต่อต้านระบบการเมืองการปกครองส่วนกลางของ "รัฐท้องถิ่น" ที่มีอำนาจเหนือดินแดนภูมิภาคนั้นๆ มาแต่เดิม

ส่วน ตำนานพระศรีอารีย์ที่พบในภาคกลางและภาคใต้ มักพบที่เป็นตำนานท้องถิ่น อาทิ ตำนานพระศรีอารีย์วัดไผ่ (พร1-3) ซึ่งเป็นเรื่องเด่นที่พบร่วมกัน และตำนานพระเกจิ เช่น ตำนานหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด (กจ1-4) รวมทั้งยังมีตำนานที่กล่าวถึงกลุ่มบุคคลที่รอกการมาเกิดของพระศรีอารีย์ด้วย เช่น ตำนานเขาวงพระจันทร์ (พก12) ตำนานถ้ำฝาโถ (พก13)

ในแง่การศึกษาบทบาทหน้าที่ของตำนานพระศรีอารีย์ต่อคนในสังคมวัฒนธรรมไทยนั้น พบว่าความหลากหลายของตำนานพระศรีอารีย์กลุ่มเรื่องต่างๆ ทั้งที่ปรับเปลี่ยนจากคัมภีร์พุทธศาสนา และที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในสังคมไทย มีบทบาทหลายประการต่อสังคมไทย ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

1. บทบาทของตำนานพระศรีอารีย์ในฐานะ "ตำนานศาสนา"

ผู้วิจัยพบว่าตำนานพระศรีอารีย์มีบทบาทในการย้ำความคิดความเชื่อเรื่อง "ศาสนา 5,000 ปี" สร้างระบบความเชื่อเรื่องพระอนาคตพุทธเจ้าและประวัติศาสตร์อันจะมีสืบต่อไป ผ่านตำนานที่ว่าด้วยด้วยการมาตรัสรู้ของพระศรีอารีย์

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าบทบาทในฐานะตำนานศาสนาเป็นบทบาทที่ผู้นำในศาสนจักร (สถาบันสงฆ์) ใช้เพื่อช่วยสร้างความมั่นคงทางใจแก่พุทธศาสนิกชนในการบำเพ็ญความดีตลอดจนตอบสนองความหวังและความต้องการทางใจของพุทธศาสนิกชน ทั้งในเรื่องโลกอุดมคติอันสงบสุขและงดงามทั้งทางกายภาพและศีลธรรม และเรื่องความต้องการบรรลุนิพพานอันเป็นอุดมคติสูงสุดของพุทธศาสนา ตลอดจนสร้างมาตรฐานทางศีลธรรมระดับต่างๆ ทั้งในระดับพุทธศาสนิกชนที่ปรารถนาจะ "ปลอดภัยจากกสิญฺค" และ "พบพระศรีอารีย์" และในระดับ "ผู้ปรารถนาพุทธภูมิ" เยี่ยงพระศรีอารีย์

อนึ่ง รากฐานทางความคิดความเชื่อจากตำนานพระศรีอารียที่มีอยู่เดิมในสังคมไทย ยังเป็นพื้นฐานของการเกิดขึ้นของ “ลัทธิพิธีพระศรีอารีย” กลุ่มต่างๆ ทั้งที่เกิดในสังคมไทย อาทิ สำนักปฏิบัติธรรมเวียงกาหลง ลัทธิสายสัญญาบารมี และที่รับมาจากต่างประเทศ เช่น ลัทธิวิถีอนุตตรธรรม ลัทธิพระศรีอารียเซโคคิวเซเคียว เป็นต้น

2. บทบาทของตำนานพระศรีอารียทางการเมือง

เป็นบทบาทที่ผู้นำทางฝ่ายอาณาจักร ไม่ว่าจะเป็น “ผู้นำของส่วนกลาง” (กษัตริย์) หรือ “ผู้นำท้องถิ่น” (โดยมากมักเป็นฝ่ายต่อต้านราชสำนัก) ใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมของอำนาจในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา พบว่าตำนานพระศรีอารียได้ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างคำอธิบายสถานภาพและความชอบธรรมทางการเมือง ส่งผลต่อการเสริมสร้างอำนาจ การรักษาอำนาจ และวิธีการใช้อำนาจเหนือประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครอง

จากการศึกษาตำนานพระศรีอารียควบคู่กับองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยพบว่า ผู้นำทางฝ่ายราชสำนักเลือกใช้คติเรื่อง “พุทธราชา” อันปรากฏในตำนานพระศรีอารียมาสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและสิทธิธรรมของกษัตริย์ ใช้ความคิดเรื่องกลียุคและเรื่องการทำความดีประการต่างๆ อันจะทำให้ไปเกิดในศาสนาพระศรีอารีย เพื่อควบคุมพฤติกรรมของผู้ใต้ปกครอง กระนั้น คติเรื่องพุทธราชา-ธรรมิกราชา ก็เป็นเครื่องควบคุมพฤติกรรมของผู้ปกครองเองไม่ให้ใช้อำนาจไปในทางมิชอบ อันจะส่งผลเสียต่อตนเอง ผู้ใต้ปกครอง และระบบการปกครองโดยรวม

ส่วนผู้นำฝ่ายกบฏก็เลือกใช้ความคิดเรื่องการมาเกิดชั่วคราวของพระศรีอารียในฐานะ “ผู้มีบุญ” หรือ “พญาธรรมิกราชา” เพื่ออ้างความชอบธรรมในการก่อกบฏ และสร้างศรัทธาในหมู่ประชาชนเพื่อเป็นแนวร่วมในการก่อการ โดยเฉพาะใช้คำพยากรณ์เพื่ออ้างตนเป็น “พระศรีอารีย” ในขณะเดียวกันก็เพื่อ “โจมตี” ฝ่ายตรงข้ามในแง่ที่ว่า เป็นผู้นำที่หมดความชอบธรรม อันนำไปสู่ความปั่นป่วนวุ่นวายของบ้านเมืองที่เทียบได้กับ “กลียุค”

การใช้ตำนานพระศรีอารียของผู้ปกครองต่อผู้ใต้ปกครอง ไม่ว่าจะเป็นทางฝ่ายศาสนจักรหรืออาณาจักร ได้ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของบทบาทประการสุดท้ายของตำนานพระศรีอารียคือบทบาทในทางศิลปกรรม

3. บทบาทของตำนานพระศรีอารียทางศิลปกรรม

จะเห็นได้ว่าตำนานพระศรีอารียเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นประติมากรรมรูปพระศรีอารียในยุคสมัยต่างๆ ที่ค้นพบในประเทศไทย จิตรกรรมภาพเล่าเรื่องพระศรีอารียในช่วงชีวิตที่

หลากหลาย ซึ่งนอกจากจะเป็นเครื่องสร้างและยืนยันศรัทธาความเชื่อเรื่องพระศรีอารีย์ในหมู่พุทธศาสนิกชนแล้ว หลายครั้งผู้ปกครองก็ได้สร้างงานทัศนศิลป์เกี่ยวกับพระศรีอารีย์เพื่อประกาศตนในฐานะ “อนาคตพุทธเจ้า” หรือ “ศาสนูปถัมภก” อันนำมาซึ่งสิทธิธรรมของตน ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีกิจกรรมที่มีเนื้อร้องซึ่งประพันธ์จากอิทธิพลของตำนานพระศรีอารีย์ ไม่ว่าจะในเพลงพื้นบ้านประเภทต่างๆ และเพลงที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ในลัทธิพิธีพระศรีอารีย์

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาด้านพระศรีอารีย์ในสังคมไทยทุกกลุ่มเรื่อง ทุกภูมิภาค อย่างหลากหลายแง่มุม อันน่าจะก่อให้เกิดประโยชน์คุณูปการต่อการศึกษาในทางคติชนได้ต่อไป

6.2 อภิปรายผลการวิจัย

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยใคร่ขอแบ่งการอภิปรายผลการวิจัยออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ลักษณะเด่นของตำนานพระศรีอารีย์ในสังคมไทย 2) ตำนานพระศรีอารีย์กับความคิดทางศาสนาของคนไทย และ 3) ตำนานพระศรีอารีย์กับประวัติศาสตร์และสังคมไทย ดังนี้

1) ลักษณะเด่นของตำนานพระศรีอารีย์ในสังคมไทย

ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยได้นำตำนานพระศรีอารีย์ที่แพร่หลายอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ มาศึกษา โดยได้ประยุกต์ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน และการแตกเรื่องของนิทาน มาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์การสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอารีย์ เพื่อวิเคราะห์การสร้างสรรค์ แต่งเติมเสริมใหม่ของตำนานพุทธศาสนาแล้ว โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง “การแตกเรื่องของนิทาน” นั้น ซึ่งถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นค่อนข้างมากในตำนานพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานประเภทตำนานพระธาตุ และตำนานพระพุทธรูปต่างๆ ที่อาจแตกเรื่องมาจากเนื้อหาในตำนานพระเจ้าเลียบโลก แล้วเปลี่ยนชื่อใหม่ เป็นตำนานใหม่ จึงทำให้ตำนานต่างๆ มีมากมายในสังคมไทย ดังที่ศิริพร ณ กลาง กล่าวว่า ในชีวิตการเดินทางของตำนานและนิทาน พบว่ามีปรากฏการณ์ในอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมักจะเกิดขึ้น คือ การที่นิทานเรื่องหนึ่งที่เป็นที่นิยมมากๆ “แตกเรื่อง” ไปเป็นนิทานเรื่องใหม่ ในชื่อใหม่ ทั้งๆ ที่ถ้าดูตามโครงเรื่องแล้วเห็นได้ว่าคือนิทานเรื่องเดียวกันกับ “นิทานต้นแบบ”¹ ซึ่งฟอน ซีดอฟ เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า *การแตกเรื่อง* (mutation) ซึ่งเป็นลักษณะของ tale reproduction หรือ *การเกิดเป็นนิทานเรื่องใหม่*

¹ ศิริพร ณ กลาง. ทฤษฎีคติชนวิทยา วิทยานิพนธ์ในการศึกษาด้านาน - นิทานพื้นบ้านไทย. หน้า 161.

² ศิริพร ณ กลาง. เรื่องเดียวกัน. หน้า 161.

ข้อค้นพบเรื่องลักษณะเด่นของตำนานพระศรีอาริย์ที่ได้จากแนวคิดเรื่องการแตกเรื่องของนิทานนั้น ได้แก่ แม้ความเชื่อเรื่องพระศรีอาริย์ในสังคมไทยจะได้รับมาจากแนวคิดในพระพุทธศาสนาที่เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนประเทศไทยก็ตาม แต่ความเชื่อดังกล่าวก็ได้มีการ “ปรับเปลี่ยน” ให้เข้ากับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยอาศัยองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาผนวกกับข้อมูลท้องถิ่น จนเกิดเป็นตำนานพระศรีอาริย์สำนวนต่างๆ ซึ่งเมื่อการนำทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ ทำให้จัดหมวดหมู่ประเภทของตำนานพระศรีอาริย์ได้ชัดเจนขึ้น คือ ตำนานที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยวิธีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนา และตำนานที่สร้างสรรค์เรื่องขึ้นใหม่ในสังคมไทย

การจัดหมวดหมู่ตำนานพระศรีอาริย์ที่ผู้วิจัยได้กล่าวมานี้ส่งผลต่อการระบุลักษณะเด่นของตำนานพระศรีอาริย์ว่า หมายถึงตำนานที่ 1) กล่าวถึงประวัติของพระศรีอาริย์ 2) กล่าวถึงยุคสมัยของพระศรีอาริย์ หรือ 3) กล่าวถึงบุคคลหรือเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงกับพระศรีอาริย์ หรือยุคสมัยของพระศรีอาริย์ ทำให้สามารถ “จำแนก” ความแตกต่างของตำนานพระศรีอาริย์ออกจากตำนานพุทธศาสนาอื่นๆ ที่กล่าวถึงความเป็นมาของบุคคลหรือโบราณวัตถุสำคัญทางศาสนาในสังคมไทย รวมถึงให้รายละเอียดถึงชีวิตความเป็นอยู่ อิทธิปาฏิหาริย์ รวมถึงการเดินทางไปยังท้องถิ่นต่างๆ ในลักษณะที่ใกล้เคียงกับตำนานพระศรีอาริย์ เช่น ตำนานประวัติพระโคตมะพุทธเจ้า อาทิ ชาดกพื้นบ้าน ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ตำนานพระธาตุ ตำนานพระบาท ตำนานประวัติพระพุทธรูป อาทิ ตำนานพระแก้วมรกต (รัตนทิพพวงศ) ตำนานพระพุทธรูปสีหิงค์ (สีหิงคินิทาน)

ยิ่งไปกว่านี้ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ยังพบว่ากลุ่มตำนานที่จัดหมวดหมู่แล้วแต่ละกลุ่มยังมีชุดเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏซ้ำๆ กัน ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้มีลำดับขั้นตอนที่กำกับการดำเนินเรื่องอยู่ ผู้วิจัยจึงได้ประยุกต์ ทฤษฎีโครงสร้างนิยม เป็นแนวทางในการหาโครงสร้างของตำนานพระศรีอาริย์ เพื่อวิเคราะห์หา “โครงสร้างเบื้องลึก” (deep structure) ที่กำหนดลำดับการดำเนินเรื่องของตำนานพระศรีอาริย์ในสังคมไทย

ข้อค้นพบจากการประยุกต์ใช้ทฤษฎีดังกล่าวทำให้ได้ “โครงสร้างชีวิตของพระศรีอาริย์” ซึ่งมีลำดับขั้นตอนที่ประกอบไปด้วยช่วงชีวิตตั้งแต่ “เกิดในอดีตชาติ” จนถึง “ตายครั้งสุดท้าย” กล่าวคือ ตั้งแต่เกิดในชาติก่อนพุทธกาล จนกระทั่งตรัสรู้เป็นพระศรีอาริย์พุทธเจ้า และปรินิพพาน โครงสร้างดังกล่าวเป็นโครงสร้างที่พบคล้ายกันกับในนิทานไทยที่ได้มีการศึกษามาก่อนหน้า เช่น งานศึกษา “โครงสร้างนิทานจักรๆ วงศ์ๆ” ของ พิษณุณี เชิงศิริ หรือ งานศึกษา “โครงสร้างนิทานกำพร้าว้า” ของพิสิทธิ กอบบุญ ซึ่งส่วนใหญ่มีลำดับขั้นตอนของชีวิตตัวละครเอกตั้งแต่เกิดจนถึงกลับเข้าเมือง ครองเมือง หรือได้รับความสุขในภายหลัง

อย่างไรก็ตาม แม่วานิทานไทยจะมีลำดับขั้นตอนของการดำเนินเรื่อง หรือที่เรียกว่า “ไวยากรณ์” คล้ายกัน แต่ก็ยังคงมีเหตุการณ์หรือพฤติกรรมบางอย่างที่แสดงเอกลักษณ์

หรือลักษณะเฉพาะของนิทานประเภทนั้นๆ เช่น ในนิทานจักรๆ วงศ์ๆ มักปรากฏพฤติกรรมกรรมการได้นางด้วยวิธีการลักลอบเข้าหา หรือ ได้นางระหว่างการเดินทาง ในนิทานกำพร้ามักปรากฏพฤติกรรมหลักเรื่องการขาดแคลน ตำนานพระศรีอารียก็เช่นกันมีสิ่งทีแสดงลักษณะเฉพาะก็คือ การบำเพ็ญบารมีหลายภพชาติ การขึ้นไปใช้ชีวิตบนสวรรค์ การลงมาโลกมนุษย์ชั่วคราว รวมถึง การตรัสรู้และปรินิพพานในอนาคต สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นลำดับขั้นตอนของการดำเนินเรื่องที่ พ้องกับลำดับขั้นตอนชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ในขณะที่นิทานส่วนใหญ่จะจบเรื่องเพียง ตอนครองเมืองเท่านั้น ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าเราสามารถประยุกต์ความคิดเรื่องโครงสร้างกับตำนาน พระศรีอารียได้ รวมถึงยังสามารถวิเคราะห์หาโครงสร้างเบื้องต้นที่ร้อยเรียงเนื้อหาในตำนาน พระศรีอารียสำนวนต่างๆ เข้าด้วยกันได้

อีกประการหนึ่ง ในที่นี้ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่า “การแพร่กระจาย” ของตำนานเรื่อง นี้ โดยเฉพาะในกลุ่มเรื่องที่ปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนานั้น คนไทยได้มีการเพิ่มเติม รายละเอียดของตำนานพระศรีอารียสำนวนต่างๆ โดยมีเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์เป็น “ต้นเค้า” รวมถึงในกลุ่มเรื่องที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในสังคมไทยก็ได้สร้าง “อดีตชาติ” ของพระศรีอารีย รวมถึง การลงมาบำเพ็ญบารมี “ชั่วคราว” ของพระศรีอารียขณะที่อยู่สวรรค์ชั้นดุสิต ทั้งนี้ก็เพื่อ “เติมเต็ม” ให้เนื้อหาของตำนานสามารถอธิบาย “ข้อสงสัย” เกี่ยวกับพระศรีอารีย ยุคสมัยของพระองค์ และ วิธีการที่จะนำพาพุทธศาสนิกชนให้ได้ไปเกิดในยุคสมัยดังกล่าวได้ ซึ่งทำให้เห็นว่าการสร้างสรรค์ ตำนานพระศรีอารียในสังคมไทยในหลากหลายมิติ รวมทั้งยังสนับสนุนความคิดที่ว่าทฤษฎี แพร่กระจายของนิทานและการแตกเรื่องของนิทานสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับข้อมูลตำนานใน สังคมไทยได้

การเกิดขึ้นของตำนานพระศรีอารียบางกลุ่มเรื่อง ได้แก่ กลุ่มเรื่องบุพกรรมของพระ ศรีอารีย กลุ่มเรื่องพระศรีอารียเป็นพระเกจิชื่อดัง กลุ่มเรื่องพญารัตนกรราช กลุ่มเรื่องคำพยากรณ์ ซึ่งกล่าวถึงพระศรีอารียในลักษณะที่เป็นวีรบุรุษท้องถิ่น หรือมีลักษณะการอธิบายภูมินามและ ประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นนั้น ยังแสดงถึงการดำรงอยู่ของเรื่องเล่าทางศาสนาที่ “แตกเรื่อง” มาจากในคัมภีร์ทางศาสนาจนกลายเป็น “เรื่องใหม่” ที่มี “ชีวิต” อยู่ในท้องถิ่น และผสมผสาน กลมกลืนกับวัฒนธรรมท้องถิ่นจนเป็นที่ยอมรับและเชื่อถือของคนในสังคม

นอกจากนี้การนำตำนานทั้งที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยวิธีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของ เนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนา และที่สร้างสรรค์เรื่องขึ้นใหม่ในสังคมไทยมาพิจารณาร่วมกัน เพื่อให้ เห็นลักษณะของเนื้อหาสำคัญของแต่ละกลุ่มเรื่อง โดยผู้วิจัยได้จัดทำโครงเรื่องของตำนานกลุ่มเรื่อง ต่างๆ จากการประยุกต์ใช้ แนวคิดเรื่องขั้นตอนชีวิตวีรบุรุษ ของโจเซฟ แคมป์เบลล์ และสจิวต วอยทิลยาร์ ยังได้ทำให้มองเห็น “โครงสร้างชีวิตสมบูรณของพระศรีอารีย” ตลอดช่วงเวลาอัน ยาวนานตั้งแต่ก่อนได้รับคำพยากรณ์ว่าเป็นพระอนาคตพุทธเจ้า ไปจนกระทั่งถึงช่วงเวลาในยุค

สมัยของพระองค์ ซึ่งนับเป็นข้อค้นพบสำคัญจากการประยุกต์ในแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวใน
วิทยานิพนธ์นี้

ยิ่งไปกว่านั้น ลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ตำนานพระศรีอาริย์แตกต่างและ
“โดดเด่น” กว่าตำนานกลุ่มอื่นๆ ในสังคมไทย ได้แก่ ความโดดเด่นในแง่ของมิติเรื่องสถานที่และ
เวลา ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับเนื้อเรื่อง โดยเฉพาะ “เวลาในโลกอนาคต” ดังที่ในวิทยานิพนธ์นี้ทำให้
เห็น “ช่วงเวลา” ต่างๆ ในตำนานพระศรีอาริย์ที่ชัดเจนขึ้น โดยการสร้างโครงสร้างชีวิตสมบูรณ์ของ
พระศรีอาริย์ (ในบทที่ 4) ซึ่งแบ่งออกเป็น ช่วงเวลาอดีตกาลอันไกล ช่วงเวลาอดีตกาลอันใกล้
ช่วงเวลาอนาคตกาลอันใกล้ และ ช่วงเวลาอนาคตกาลอันไกล และในแง่ของ “พื้นที่” ใน
วิทยานิพนธ์นี้ก็ได้สร้างแผนภูมิขั้นตอนการเดินทางของพระศรีอาริย์ในฐานะตำนานวีรบุรุษ (ในบท
ที่ 4) ซึ่งช่วยทำให้เห็นพื้นที่ของ “โลกสามัญ” กับ “โลกศักดิ์สิทธิ์” ในตำนานพระศรีอาริย์ ซึ่งสามารถ
เดินทางข้ามเขตไปมาระหว่างโลกสามัญกับโลกศักดิ์สิทธิ์ได้ชั่วคราวด้วย และ “เวลา” ในฐานะที่
เป็นโลกอนาคต เหล่านี้ล้วนเป็นการ “เปิดโอกาส” ให้เกิดการสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอาริย์ขึ้นมา
อย่างหลากหลายในสังคมไทย

2) ตำนานพระศรีอาริย์กับความคิดทางศาสนาของคนไทย

สืบเนื่องจากลักษณะการแพร่กระจายและแตกเรื่องของตำนาน และความโดดเด่น
เรื่องมิติเวลาและสถานที่ของตำนานพระศรีอาริย์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยค้นพบว่า ความโดดเด่น
ดังกล่าวทำให้สามารถมองเห็นความคิดทางศาสนาของคนไทยที่แฝงอยู่ในตำนานพระศรีอาริย์

ผู้วิจัยสังเกตว่า ตำนานพระศรีอาริย์ในกลุ่มที่สร้างสรรค์ใหม่ในสังคมไทยนั้น
โดยมากมักเป็นอดีตชาติของพระศรีอาริย์ ดังเช่น กลุ่มเรื่องบุพกรรมของพระศรีอาริย์ (บพ) กลุ่ม
เรื่องพญากาเผือก (กผ) กลุ่มเรื่องพระศรีอาริย์เสี่ยงทายดอกบัว (สท) ซึ่งน่าจะเกี่ยวพันกับความเชื่อ
เรื่อง “ภพชาติ” และการ “เวียนว่ายตายเกิด” ในสังคมไทย ที่คนไทยมองชีวิตเป็นแบบวัฏจักร
(cycling) ในแง่นี้เป็นเสมือน “รสนิยม” ของคนไทยที่ต้องการให้เห็นการ “บำเพ็ญบารมี” อย่าง
ยาวนานเช่นเดียวกับการที่มักพบว่ามีการทำให้พระเอกในนิทานพื้นบ้านหลายเรื่องเป็น “พระ
โพธิสัตว์” มาอุบัติเพื่อบำเพ็ญบารมี

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งของผู้วิจัย ได้แก่ ในตำนานพระศรีอาริย์ นับแต่ตำนาน
ต้นเค้า คือ อนาคตวงศ์ และ มาเลยยเหตุตเถรวัตถุ จนกระทั่งถึงตำนานพระศรีอาริย์ใน
สังคมไทย จะพบว่าตำนานพระศรีอาริย์อยู่จำนวนหนึ่งที่กล่าวถึงพระศรีอาริย์ในสถานภาพของ
การเป็นนักบวช ทั้งบวชเป็นพระภิกษุ เช่น ประวัตินหลวงปู่ทวด(กจ3) ประวัตินหลวงปู่ดู๋ พรหมปัญญา
(กจ8) บวชเป็นพรานมณั เช่น หัวหน้าพรานมณัศิษย์พรหมฤๅษี (บก14)บวชเป็นฤๅษี เช่น พระ
โพธิสัตว์ทั้งห้าจุติในฟองไข่ (กผ16) แม้ตำนานเหล่านี้ จะกล่าวถึงการบำเพ็ญเพียรของนักบวช

เหล่านี้มากมายเพียงใด แต่ก็ไม่ปรากฏว่าจะกล่าวถึงการ “ตรัสรู้” หรือ “นิพพาน” แต่อย่างใด แม้กระทั่งในคราวที่เกิดเป็นพระเกจิชื่อดังก็ตาม ซึ่งน่าจะเป็นผลจากการที่เรื่อง “นิพพาน” เป็น “จุดเด่น” ในสมัยโลกพระศรีอารีย์ ดังนั้นหากมีการมา “ตรัสรู้” ก่อน หรือถึง “นิพพาน” ก่อน อาจทำให้ขัดแย้งกับตำนานในความรู้ของศาสนิกชนส่วนใหญ่ที่พระศรีอารีย์จะมาตรัสรู้ในอนาคต ซึ่งส่งผลในการสร้างสรรค์งานประติมากรรมรูปเคารพพระศรีอารีย์ในรูปของพระภิกษุ นั้น จะไม่มี “เกตุมาลา” เช่นเดียวกับพระพุทธรูปโดยทั่วไป เนื่องจากเป็นสัญลักษณ์ของการตรัสรู้ธรรม

ทั้งนี้ความคิดเรื่องการบำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่องหลายภพชาติของพระศรีอารีย์ ยังช่วยเน้นย้ำความศักดิ์สิทธิ์ให้ “โลกพระศรีอารีย์” ด้วยว่าการ “เกิดหลายครั้ง” ของพระศรีอารีย์ ในช่วงชีวิตทั้งอดีตกาลอันไกล และอดีตกาลอันใกล้ ก็เพื่อที่จะสั่งสมบารมีอันจะนำไปสู่การ “เกิดครั้งสุดท้าย” ในยุคสมัยของพระองค์ การมาเกิดและตรัสรู้ของพระองค์พระชาติสุดท้ายจึงเป็นผลให้มนุษยภูมิจึงเป็น “โลกสามัญ” แปรสภาพเป็น “โลกศักดิ์สิทธิ์” หรือ “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” เพราะเป็นพื้นที่ที่ไม่สามารถเข้าไปอยู่ได้ทุกคน เนื่องจากจะ “อนุญาต” ให้กับมนุษย์ที่ประกอบคุณงามความดีมาแต่ในอดีตชาติเท่านั้น

นอกจากนี้ยังทำห้วงเวลาในโลกพระศรีอารีย์ก็กลายเป็นห้วงเวลาศักดิ์สิทธิ์ด้วย เพราะการมาเกิดของพระศรีอารีย์เป็นการทำให้เกิดมี “พุทธกาล” ขึ้นมาอีกครั้ง เพื่อพาให้คนทั้งหลายใน “โลกศักดิ์สิทธิ์” หลุดพ้นจากการ “เวียนว่ายตายเกิด” ในสังสารวัฏ คือ นิพพานนั่นเอง อีกทั้งลักษณะที่ว่านี้ยังอาจถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของตำนานพระศรีอารีย์ที่ทำให้แตกต่างจากตำนานเรื่องอื่นๆ ในสังคมไทยก็ว่าได้

ในขณะเดียวกันเอกลักษณ์เหล่านี้ก็มีความคล้ายคลึงกับความเป็นสากลของข้อมูลตำนานพระผู้ช่วยในรอด ดังที่ในศาสนาไซโรอัสเตอร์ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ต่างก็มีแนวคิดเรื่องพระผู้ช่วยให้รอดที่จะมาเกิดในอนาคตคล้ายคลึงกันโดยมองว่า พระผู้ช่วยให้รอดนั้นจะทรงมาอุบัติเพื่อ “ไถ่บาป” ของมนุษยชาติ เพราะในศาสนาเหล่านี้เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับ “บาป” ที่ติดตัวมา เช่นเดียวกับที่ในพระพุทธศาสนาสอนว่ามนุษย์ทุกคน “มีกรรม” ติดตัวมา ดังนั้นการ “ไถ่บาป” ของพระผู้ช่วยให้รอดในวัฒนธรรมตะวันตกในแง่นี้จึงสอดคล้องกับที่พระศรีอารีย์จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แล้วจะทรงแสดงธรรมเพื่อให้ประชาชนในสมัยนั้นเพื่อ “ไถ่” คนเหล่านั้นออกมาจากบ่วงกรรม โดยหลุดพ้นจากสังสารวัฏและเข้าสู่ภาวะที่เรียกว่า “นิพพาน”

กระนั้นก็ดี ด้วยความเป็นข้อมูลคติชนไทย จึงทำให้ตำนานพระศรีอารีย์นี้เป็นตำนานพระผู้ช่วยให้รอด “แบบไทยๆ” ด้วย มิได้มีฐานะเป็นพระผู้ช่วยให้รอดดังเช่นในศาสนาอื่น ๆ เท่านั้น หากแต่สังคมไทย พระศรีอารีย์ยังมี “ภาพลักษณ์” ในมุมมองต่างๆ ตามความคิดความเชื่อของคนไทยอีก เช่น เป็นศาสดา เช่น ในกลุ่มเรื่องประวัติพระพุทธเจ้า (ปพ 1-21) เป็นเทวดาหรือเทพเจ้า เช่นในกลุ่มเรื่องพระมาลัย (มล 1-10) เป็นเจ้าชายจักรๆ วงศ์ๆ เช่นในกลุ่มเรื่องบุพกรรม

ของพระศรีอารีย์ (บก 9-10, บก24) เป็นพระเกจิ เช่นในกลุ่มเรื่องพระเกจิชื่อดังเป็นพระศรีอารีย์ (กจ 1-10) เป็นวีรบุรุษท้องถิ่น เช่น กลุ่มเรื่องพญารัตนกราช (พธ 1-38) เป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิม เช่นในกลุ่มเรื่องบุญกรรมของพระศรีอารีย์ (บก 3-8) เป็นผู้ถูกเอาเปรียบ ดังเช่น ใน กลุ่มเรื่องพระโคตม พระศรีอารีย์เสียดายดอกบัว (สท 1-4) และกลุ่มเรื่องบุญกรรมของพระศรีอารีย์ (บก9, บก10-13 บก21-24) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นความพยายามในการทำให้เชื่อมโยงกับบริบทในท้องถิ่น (localization) ทำให้วิทยานิพนธ์นี้จะจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในแง่การศึกษาประวัติบุคคลสำคัญทางศาสนา (Hagiography) ในสังคมไทย

อนึ่ง ในประเด็นเรื่องความขัดแย้งระหว่างพระโคตมพุทธเจ้าและพระศรีอารีย์ที่ปรากฏในตำนานพระศรีอารีย์กลุ่มเรื่องที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในสังคมไทยยังสอดคล้องกับที่ประคอง นิมมานเหมินท์ กล่าวสรุปไว้ในบทความเรื่อง “พระพุทธเจ้าในตำนานและนิทานพื้นบ้านไทย-ไท” ว่า

พระพุทธเจ้าในสายตาหรือความคิดของชาวบ้านไทย-ไท มีหลายลักษณะที่คล้ายคลึงกันก็คือน่าจะเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจไม่น้อยไปกว่าเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่เคยนับถือกันมาก่อน ชาวบ้านที่เล่าตำนานเมือง ตำนานศาสนสถานและตำนานพระเจ้าเลียบโลก สร้างเรื่องจากความประทับใจในพระคุณลักษณะที่มีอภิญาณของพระพุทธเจ้า เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่เสด็จมายังที่ต่างๆ ในท้องถิ่น ทรงประทับรอยพระพุทธรบาทและทรงทำนายอนาคตของการสร้างศาสนสถานและอนาคตของบ้านเมืองในด้านที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นการสร้างความรู้สึกลึกลับตลึงสนิมว่า พระพุทธเจ้ามิได้เป็นบุคคลอื่น (แขกอินเดีย) ที่อยู่ห่างไกลและในขณะเดียวกันก็สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสถานที่ น่าจะเป็นอุปายที่แสดงถึงภูมิปัญญาของคนโบราณอย่างหนึ่ง ที่สร้างความรู้สึกลึกลับในท้องถิ่นของตน และเคารพบูชาช่วยกันอนุรักษ์ศาสนสถานไว้ให้ดีที่สุด เรื่องของพระพุทธเจ้าในตำนานเกี่ยวกับพิธีกรรมที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยย่ำให้เห็นความสำคัญของพิธีกรรม ซึ่งเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมสืบทอดมาแต่โบราณ และมีความสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้านไทย – ไท ให้สามารถประพฤติปฏิบัติต่อไปอย่างสบายใจ ไม่รู้สึกเกิดความขัดแย้งหรือคับข้องใจเมื่อนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก

ในตำนานพระศรีอารีย์ที่ให้ “ภาพลักษณ์” ของการเป็นตัวแทนความเชื่อดั้งเดิม เช่นในกลุ่มเรื่องบุพกรรมของพระศรีอารีย์ (บท 3-8) นั้น แสดงให้เห็นความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีความขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิม แต่สุดท้ายก็เนื้อหาในตำนานก็แสดงให้เห็นการยอมรับกันและกันด้วยกระบวนการประนีประนอม ดังจะเห็นได้จาก วิทยานิพนธ์ของ ประมินทร์ จารูว เรื่อง **ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย** ซึ่งใช้ข้อมูลตำนานพุทธศาสนาเป็นข้อมูลวิจัยส่วนหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าตำนานดังกล่าวแสดงให้เห็นความขัดแย้งในเรื่องต่างๆ ของบรรพบุรุษ โดยมีพุทธศาสนาเป็นทางออกของปัญหาเหล่านั้น ทั้งนี้โดยอาศัยความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความประนีประนอม หรือในวิทยานิพนธ์ของ ประมุน หงษ์สุวรรณ ที่ศึกษาเรื่อง **ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม** ที่พบว่า ตำนานพระธาตุสะท้อนให้เห็นความเชื่อทางพุทธศาสนาของคนไทยที่ยังคงปะปนผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ตำนานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นพัฒนาการความเชื่อทางพุทธศาสนา นับแต่การเผยแพร่ศาสนา การขัดแย้งระหว่างความเชื่อเก่ากับความเชื่อใหม่ จนกระทั่งการยอมรับและผสมกลมกลืนกับความเชื่อใหม่ ซึ่งในวิทยานิพนธ์ได้อาศัยองค์ความรู้จากงานวิทยานิพนธ์ทั้ง 2 เล่ม ข้างต้น มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏในตำนานพระศรีอารีย์ อันช่วยให้เข้าใจตำนานพระศรีอารีย์ในแง่นี้ได้ชัดเจนขึ้น และได้เห็นว่าเป็นตำนานพระศรีอารีย์เองก็สะท้อนให้เห็นการยอมรับกันและกันด้วยกระบวนการประนีประนอม อย่างไรก็ตาม ในวิทยานิพนธ์นี้ยังได้พบว่า การประนีประนอมในตำนานพระศรีอารีย์นั้น เป็นการที่ความเชื่อดั้งเดิมยอมเคารพต่อพระพุทธเจ้า ในขณะที่เดียวกัน พระพุทธเจ้าก็ทรง “พยากรณ์” ว่าบุคคลผู้นั้นจะได้เป็นพระศรีอารีย์ เป็นยอมให้ความเชื่อดั้งเดิมได้มีสถานะภาพ “เท่าเทียม” กับพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นความเชื่อใหม่ แต่เลื่อนระยะเวลาให้ยาวนานออกไปจนกว่าจะหมดวาระของพระโคตมพุทธเจ้า หรือความเชื่อใหม่นั้นเอง

ดังนั้นวิทยานิพนธ์นี้จึงจะช่วยสนับสนุนแนวคิดจากองค์ความรู้เดิม ที่ทำให้เห็น “ปฏิกริยา” ของชาวบ้าน ที่แฝงความรู้สึกขัดแย้งระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ทั้งในแง่ของ “ความไม่แน่ใจในสิ่งใหม่” อันหมายถึงพุทธศาสนาที่รับเข้ามาใหม่ และ “ความกลัวการสูญเสียสิ่งที่มีอยู่” อันหมายถึงความช่วยเหลือที่ได้จากอำนาจเหนือธรรมชาติ นั้นเอง

ประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้แก่ ในฐานะที่ตำนานพระศรีอารีย์เป็นตำนานของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่มี “อำนาจเหนือธรรมชาติ” บางประการแฝงเร้นอยู่ และเป็นตำนานอธิบายที่มาของการประกอบพิธีกรรมต่างๆ นั้น ยังพ้องกับตำนานอธิบายพิธีกรรมอื่นๆ ในสังคมไทย เช่น ตำนานนาคนานพ ที่นำมาใช้อธิบายประเพณีและพิธีกรรมการบวชนาค ตำนานแม่โพสพหรือยาขวัญข้าว ที่นำมาใช้ในการอธิบายประเพณีพิธีกรรม

เกี่ยวกับข้าวและการทำนา หรือในความเชื่อท้องถิ่น เช่น ตำนานเจ้าพ่อเจ้าแม่ ที่นำมาซึ่งคำอธิบาย ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์นั้นๆ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าคุณูปการสำคัญของวิทยานิพนธ์นี้ คือการทำให้เห็น การสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอารีย์ในสังคมไทยในหลากหลายมิติ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งในการทำให้เห็น “การรับ” และ “การปรับ” พระพุทธศาสนามาใช้ในสังคมไทยผ่านข้อมูล ประเภทตำนานและพิธีกรรม เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์การรับพระพุทธศาสนาของไทยที่ ผ่านมาอาศัยข้อมูลผ่านเอกสารลายลักษณ์อักษรของทางการเป็นส่วนใหญ่ อาทิ จดหมายเหตุ พระ ราชพงศาวดาร บันทึกส่วนตัว ขณะที่ข้อมูลที่เป็นการนำเสนอ “ความคิด” และ “ความรู้สึก” ของ ชาวบ้านผ่านมุมมองของชาวบ้านเองนั้น ยังมีไม่มากเท่าที่ควร จึงทำให้มีอาจเห็น “ปฏิกิริยา” ของ คนไทยที่มีต่อพระพุทธศาสนาได้ชัดเจนนัก ข้อค้นพบของวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะช่วยทำให้เห็น ภาพรวมนั้นชัดเจนขึ้น นอกจากนี้ในแง่มุมมองของพุทธศาสนศึกษา (Buddhist Study) วิทยานิพนธ์ เล่มนี้จะช่วยกระตุ้นความสนใจของนักวิชาการด้านพุทธศาสนศึกษา ให้เห็นการดำรงอยู่ของ ตำนานพระพุทธศาสนาที่มีได้อยู่ในรูปของคัมภีร์เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังอยู่ในรูปของมุขปาฐะ อีกด้วย ทั้งยังเป็นสิ่งที่แพร่หลาย และ “เข้าถึง” ประชาชนส่วนใหญ่ได้ โดยผ่านวิธีการและรูปแบบ ที่เรียบง่าย วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้นำเสนอข้อมูลที่เป็น “พุทธศาสนาชาวบ้าน” อันจะช่วยให้เห็น “ความรับรู้” และ “ความคิด” ของคนไทยที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในมิติที่หลากหลายขึ้น

3) ตำนานพระศรีอารีย์กับประวัติศาสตร์และสังคมไทย

ในการนำทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยมมาประยุกต์ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ ทำให้เห็น บทบาทของตำนานพระศรีอารีย์ในแง่มุมมองที่หลากหลายมากขึ้น ไม่เพียงแต่ บทบาททางศาสนา อัน ประกอบด้วย 1) การสร้างระบบความเชื่อเรื่องพระอนาคตพุทธเจ้าและโลกอุดมคติ 2) การเป็น กลไกตอบสนองความปรารถนาทางใจแก่พุทธศาสนิกชน และ 3) การสร้างมาตรฐานทางศีลธรรม เท่านั้น ทว่ายังมี บทบาททางสังคมและการเมือง ซึ่งก็คือการสร้างคำอธิบายสถานภาพและ ความชอบธรรมทางการเมืองด้วยเช่นกัน

ผู้วิจัยสังเกตว่า ในตำนานพระศรีอารีย์ กลุ่มเรื่องตำนานพญาวรรณมิกราช (พธ) และ กลุ่มเรื่องคำพยากรณ์ (พก) มักกล่าวถึงชื่อเรียก ผู้มีบุญ หรือพระยาธรรมมิกราช หรือ พระศรี อารีย์ ที่ตรงกันอยู่ชื่อหนึ่ง คือ “พญาลิ้นก้าน” ซึ่งหมายถึง “พญาลิ้นดำ” ตัวอย่างเช่นใน

.....บ้านคนทั้งหลายมีพญาแสนสั้นยาว พญาฝ่าตีนแดง คือฮอยตีนเป็น
งจักร พญาลิ้นก้านได้เห็นพญาธรรมิกราชจึงพร้อมกันวางอาวุธหอกดาบ
เสนาอามาตย์ย่อเองคชูลีไหว้เหนือกระหม่อม นั้นแล.... (พระกิตพระพาน)

พระเกต...วิหาเจ้าฟ้ามีผ้า 3 ชุม บาตร 3 หน่วย เป็นพี่ชายพระยา
ธรรมิกะราชเป็นน้องชาย ไผ่บ่อเชื่อนมากดาคอ พระยารวมองค์มิกราชล
วงกว้าง 4 คือ เปน 3 สี ยามเช้าเปนสีเหลือง ยามเที่ยงเปนสีแดง ยามแสง
เปนสีส้ม พระยาลิ้นก้านอยู่ที่บ้านหนองซำอายุได้ 2 ปี สีล้นก้านเสดดำ
พระพุทธรูปจะเสด็จมาแต่ธาตูปัตถานคร ข้ามเมืองเสลาภูมิเบื่องหนองซำ
(ตำนานพระยารวมองค์มิกราช หอจดหมายเหตุ)

“พญาลิ้นก้าน” ซึ่งหมายถึง “พญาลิ้นดำ” นี้ อาจมีความเกี่ยวข้องกับ “พระเจ้า
หงสาวดีลิ้นดำ” หรือพระเจ้ามังตรา นอกจากนี้ยังมีการเรียกชื่อเมืองหลวงคือกรุงหงสาวดี ว่า
“หงสาเกตุมดี” ซึ่ง “เกตุมดี” เป็นชื่อเมืองหลวงในสมัยของพระศรีอารีย์ อีกทั้งจากของตำนาน
พระศรีอารีย์ส่วนหนึ่ง มักกล่าวถึงพระธาตุดะดั่ง ในประเทศพม่า ดังนั้นในแง่นี้อาจมีความเป็นไปได้ว่าตำนานพระศรีอารีย์ลายลักษณ์ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากที่ครั้งหนึ่งประเทศพม่าอาจใช้
ตำนานเหล่านี้ในการสร้าง “สิทธิธรรม” แก่ประเทศใกล้เคียง และโน้มน้ำหนักมวลชนให้เป็นพวก
จนแพร่หลายเข้ามาสู่ในสังคมไทย และนำมาสู่การใช้ประโยชน์ในทางการเมืองของกบฏผู้มีบุญ
หรือในอีกแง่หนึ่ง อาจมองได้ว่าในบรรดากบฏผู้มีบุญที่อยู่ในสังคมไทยจำนวนหนึ่งที่ใช้ตำนาน
พระศรีอารีย์ชุดนี้ มีราชสำนักพม่าอยู่เบื้องหลังขบวนการเหล่านี้ก็เป็นได้ ซึ่งเนื่องจากการศึกษา
“ขบวนการพระศรีอารีย์” ของ “กบฏผู้มีบุญ” หรือ “กบฏผู้มีบุญ” ในทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา
มักศึกษาในเชิงแนวคิดและปรากฏการณ์ ยังมีได้นำข้อมูล “ตำนาน” มาพิจารณาคบคู่กับบริบท
ทางสังคมอย่างจริงจัง วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะช่วยให้เห็นปัจจัยการสร้างสรรค์เครื่องมือ (ตำนาน
และพิธีกรรม) ที่ใช้ปลุกเร้าพลังมวลชนของกลุ่มกบฏจนสำเร็จ อันจะช่วย “เติมเต็ม” องค์ความรู้
เดิมที่มีอยู่ให้สมบูรณ์และชัดเจนมากยิ่งขึ้นด้วย

นอกจากประเด็นเรื่องตำนานพระศรีอารีย์กับความชอบธรรมในทางการเมืองที่
กล่าวมาในข้างต้น ในวิทยานิพนธ์นี้ยังได้นำเสนอว่าตำนานพระศรีอารีย์กลุ่มเรื่องต่างๆ ไม่
จำเป็นต้องมีบทบาทหรือถูกนำไปใช้ประโยชน์เหมือนกันเสมอไป บางตำนานถูกนำไปใช้
เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์หนึ่ง ในขณะที่บางตำนานถูกนำไปใช้ประโยชน์ในอีกทางหนึ่ง ดังเช่น
ตำนานพระศรีอารีย์ กลุ่มเรื่องพญาธรรมิกราช (พธ) และตำนานพระศรีอารีย์ กลุ่มเรื่อง
คำพยากรณ์ (พก) ที่นำมาใช้ในการอธิบายสถานการณ์และความชอบธรรมทางการเมืองของผู้นำ

หรือในตำนานพระศรีอารีย์ *กลุ่มเรื่องพระมาลัย* (มล) และ *กลุ่มเรื่องพญากาเหือก* (กณ) ที่นำมาใช้อธิบายที่มาของประเพณีพิธีกรรม

อนึ่ง ผู้วิจัยยังพบว่าตำนานพระศรีอารีย์ในบางเรื่องก็อาจมีบทบาทต่อกลุ่มชนในสังคมในบางท้องถิ่นเท่านั้น เช่น ตำนานพระศรีอารีย์วัดไผ่ สำหรับชาวลพบุรี ตำนานหลวงปู่ทวดสำหรับชาวภาคใต้และภาคกลาง ในขณะที่บางตำนานก็มีบทบาทต่อคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย เช่น ตำนานใน*กลุ่มเรื่องพระมาลัย* (มล) ตำนานใน*กลุ่มเรื่องพญากาเหือก* (กณ) ตำนานใน*กลุ่มเรื่องประวัติพระพุทธเจ้า* (ปพ)

ข้ออภิปรายที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นกลุ่มบุคคล หรือ กลุ่มสังคม ที่นำตำนานพระศรีอารีย์นี้ไปใช้ คือ ฝ่ายศาสนา และฝ่ายการเมือง นอกจากนี้ตำนานพระศรีอารีย์ยังมีอิทธิพลต่อคนอีกกลุ่มในสังคมคือ กลุ่มศิลปิน ในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับตำนานพระศรีอารีย์ ทำให้เห็นว่าทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงในสังคมไทย รวมถึงสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยในแง่มุมต่างๆ ผ่านข้อมูลคติชนที่คนไทยสร้างสรรค์ขึ้นได้อีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยขอเสนอแนะประเด็นที่น่าจะมีการวิจัยต่อไปดังนี้

1. ศึกษาตำนานพระศรีอารีย์ในสังคมพุทธศาสนาสังคมอื่นๆ เช่น ในสังคมของกลุ่มคนไทที่อยู่นอกประเทศ หรือ กลุ่มประเทศเพื่อนบ้านที่มีความรับรู้ตำนานพระศรีอารีย์ใกล้เคียงกับสังคมไทย เช่น กัมพูชา ลาว พม่า หรือกลุ่มประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เช่น จีน ญี่ปุ่น เวียดนาม ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าจะมีวิธีการสร้างสรรค์ในลักษณะที่คล้ายกัน และวิธีการสร้างสรรค์ที่เป็นลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจวิถีคิดของกลุ่มชนในแต่ละวัฒนธรรมได้ชัดเจนมากขึ้น อีกทั้งยังอาจนำไปเปรียบเทียบกับตำนานพระผู้ช่วยให้รอดในศาสนาอื่นๆ เช่น พระกัณฑ์ ในศาสนาพราหมณ์ฮินดู พระเมสสิอาห์ ในศาสนาคริสต์ เพื่อค้นหาลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะในแต่ละศาสนาด้วย

2. ในฐานะที่พระศรีอารีย์เป็น “บุคคลศักดิ์สิทธิ์” จึงน่าจะได้มีการศึกษาบุคคลที่มีความศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะที่คล้ายกัน เช่น พระเจ้าแผ่นดินในอดีต พระสงฆ์ในท้องถิ่น เพื่อให้เห็นกลวิธีการสร้างสรรค์ตำนานที่จะทำให้ “บุคคลธรรมดา” กลายเป็น “บุคคลศักดิ์สิทธิ์” ได้

3. อาจมีการนำตำนานศาสนากลุ่มอื่นๆ เช่น ตำนานพระพุทธรูป ตำนานพระสูตรหรือคัมภีร์ มาศึกษาในเชิงบทบาทหน้าที่เพื่อให้เห็นบทบาทในทางศาสนาและบทบาทอื่นที่อาจมีนอกเหนือไปจากบทบาททางศาสนาด้วย

4. ศึกษาเปรียบเทียบความคิดเรื่องโลกอนาคตแบบเดิมในตำนานพระศรีอาริย์ กับโลกอนาคตแบบใหม่ในเรื่องเล่าสมัยใหม่ว่า ได้อาศัยพื้นฐานหรืออิทธิพลจากความรู้เรื่องโลกอนาคตแบบเดิมไว้หรือได้สร้างสรรค์โลกอนาคตแบบใหม่ไว้อย่างไร อันจะแสดงให้เห็นการเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลคติชนในอดีตกับข้อมูลคติชนสมัยใหม่ ทั้งยังจะทำให้เห็นการสร้างสรรค์ตำนานพระศรีอาริย์ในสังคมไทยในหลากหลายมิติอีกด้วย